

"Biz o gün insan guruplarını önderleri ile birlikte çağırırız..." (İsra, 71)

Ayette sözü edilen gün, kıyamet günüdür. Buradaki zarfın muteallakla ibarede yer almayan "uzkur" fiilidir. Ayette geçen "**imam**" kelimesi, kendisine uyulan kişi ve kaynak anlamına gelir. Yüce Allah'ın: "O dedi ki, seni insanlara imam yapacağım" (Bakara, 124) ve "Onları emrimiz uyarınca doğru yola ileten imamlar yaptık." (Enbiya, 73) ayetlerinde görüldüğü üzere insanlara "onun emri uyarınca doğru yolu gösteren" kimselere bu unvanı verdiği gibi "Küfrün imamları ile savaşın" (Tevbe, 12) ayetinde görüldüğü üzere "insanları sapıklığa ileten kimseleri" de bu unvanla adlandırmaktadır.

Ayrıca "Kendisinden önce bir imam ve rahmet olarak Musa'nın kitabı (Tevrat) elinde bulunan kimse inkârcılar gibi midir?" (Hûd, 17) ayetinde görüldüğü gibi bu unvan Tevrat'a da verilmiştir. Kimi zaman bu unvanla şeriat içeren semavi kitaplar kast edilir. Nuh (a.s)'ın kitabı, İbrahim (a.s)'ın kitabı ve Muhammed (s.a.a)'nin kitabı ki, bunlar kimi zaman imam olarak adlandırılırlar.

"Biz her şeyi açık olan bir imamdaki sayıp döktük" (Yasin, 12) ayetinde görüldüğü gibi bu unvan bazen levh-i mahfuz anlamında kullanılmıştır.

Ayetin zahirinden her gurup insanın başka guruplarından ayrı bir imamı olduğu anlaşıldığı için, imam kelimesinin "**kullu unasin** (her insan gurubu)" ibaresine raci olan zamire muzaf anlamında kabul edilmesi uygun değildir. Çünkü Levh-i Mahfuz anlamında kabul edilmesi uygun değildir. Çünkü Levh-i Mahfuz bir tanedir ve her insan gurubundan mahsus Levh-i Mahfuzlar yoktur.

Yine ayetin zahiri anlamına göre burada sözü edilen çağrı, ilkinden sonuncusuna kadar bütün insanları kapsayan bir çağrıdır ve daha önce "İnsanlar tek bir ümmet idi. Allah, peygamberleri müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdi ve onlarla birlikte kitap indirdi." (Bakara, 213) ayetinin tefsiri sırasında açıkladığımız gibi bağımsız bir işaret içeren ilk semavi kitap Nuh (a.s)'a indirilen kitaptır ve ondan önce bu nitelikte bir kitap yoktur. Bundan ortaya çıkıyor ki, ayetteki imam kelimesi, kitap anlamında yorumlanmaya elverişli değildir. Çünkü aksi halde Nuh (a.s)'dan önceki insanlar ayetteki çağrının kapsamı dışında kalırlar. Buna göre ortaya çıkan sonuç, her insan gurubunun imamı ifadesi ile ya insan guruplarının hak ve batıl yolda önder edindikleri kimselerin kast edilmiş olmasıdır. Çünkü az önce söylediğimiz gibi Kur'ân bunların her ikisini de imam unvanıyla anıyor veya bu ifade ile sadece hak imamın kast edildiğini kabul etmeliyiz. Hak imam, Allah tarafından her dönemde onun emri uyarınca bağlılarına rehberlik etmek üzere seçilen kimselerdir. Bu kimseler İbrahim (a.s) ve Muhammed (s.a.a) gibi peygamber olabilecekleri gibi peygamberde olmayabilirler. Daha önce "Hani Rabbi, İbrahim'i bir takım kelimeler ile denemiş, oda onları yerine getirmişti. Bunun üzerine Allah "Seni insanlara imam yapacağım" demişti. İbrahim: "Soyumdan da deyince Allah: "Ahdim zalimlere ermez." dedi." (Bakara, 124) ayetinin tefsiri sırasında bu konuyu ayrıntılı biçimde incelemiştik.

Fakat gerek sapıklık önderlerinden biri olan Firavun hakkındaki "Firavun, kıyamet günü kavminin önüne düşecek ve onları cehenneme götürecektir" (Hûd, 18) ayetinden, gerek "Bu toplama, Allah'ın pis olanı temiz olandan ayırması ve bütün pis olanları, bir kısmını diğer bir kısmını üzerine koyup hepsini yığarak cehenneme atması içindir." (Enfâl, 37) ayetinden ve gerekse aynı anlamı veren çok sayıdaki başka ayetlerden anlaşıldığına göre kıyamet günü sapıklık önderleri kendilerine bağlı yandaşlarına eşlik etmelerini gerektirir.

Üstelik ayetteki "**İmamlarının**" ifadesi Allah'ın emri uyarınca doğru yola iletilen önder yaptığı hak imamlıkla kayıtlanmamıştır. Oysa hidayet önderine imam adı verildiği gibi sapıklık önderine de imam adı verilmiştir. Ayrıca bu ayetin ön bölümü ile bir sonraki ayet işaret ediyor ki, kıyamet günü çağrılacak olan imam dünyada, insanların önder edinin peşinden gittikleri kimsedir...

Açıktır ki, ayetteki "**Her insan gurubunun imamı**" ifadesinden maksat, insan guruplarının peşlerinden gittikleri hak veya batıl önderleridir. Bazılarının sandıkları gibi maksat insan guruplarının önderlerinin isimleri ile "Ey İbrahim ümmeti, ey Muhammed ümmeti, ey Firavun oğulları, ey falanca oğulları" şeklinde çağrılmaları değildir. Çünkü bu yorum ayette geçen "Kime kitabı sağ yanından verilirse" (İsra, 71) ve "Kim bu dünyada kör olursa..." (İsra, 71) şeklindeki sonuç çıkarmalarla uyumsuz. Zira bu anlamdaki imamın çağrılması ile amel defterinin sağ yandan verilmesi veya körlük arasında bir sonuç olma bağlantısı yoktur.

Aslında ayetin son bölümünün içeriğinden de anlaşılacağı üzere buradaki çağrı, huzura celb etme çağrısıdır. İnsan gurupları imamları ile beraber huzura getirilirler. Sonra hak imama uyanlar amel defterini sağ yanlarından alırlarken dünyada hak imamı tanıyıp ta ona uyamayanlar körlükleri ortaya çıkar. Ayet hakkındaki incelemenin verdiği sonuç budur.

Tefsirciler ayetteki imam kelimesi hakkında çeşitli ve farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

[1]- Bu görüşlerden birine göre ayetteki imamdaki maksat, bağlı olunan kutsal kitaptır. Tevrat, İncil ve Kur'an gibi. Buna göre kıyamet günü insan gurupları "Ey Tevrat ehli, ey İncil ehli ve ey Kur'ân ehli" diye çağırılırlar. Yukarıda bu görüşü ve ona yönelik itirazımızı açıklamıştık.

[2]- Buradaki imamdaki maksat hak yolda olanlar için peygamberleri ve batıl yolda olanlar için şeytan ve sapıklık önderidir. Buna göre kıyamet günü insan gurupları "Gelin, ey İbrahim'e uyanlar, gelin ey Musa'ya uyanlar, gelin, ey Muhammed'e uyanlar" diye çağırılırlar ve peygamberlerin peşinden giden hak yolcuları ortaya çıkararak kendilerine amel defterleri sağ taraflarından verilir. Sonra "Gelin ey şeytana uyanlar ve gelin, ey sapıklık liderlerinin izinden gidenler" diyerek batıl yolcuları çağırılır.

Bu görüşe yönelik itirazımız şudur. Bu görüş ayetteki imam kelimesinin yaygın anlamında almaya dayanıyor ki, buna göre imam, kendisine uyulan akıllı bir kişi, yani bir insandır. Ama kelimenin Kur'an dilinde kendine mahsus bir anlamı varken onu yaygın anlamında almanın inkânı yoktur. Bu özel anlam, onun "Allah'ın emri uyarınca yol gösteren" ve "sapıklıkta uyulan" şey şeklindedir.

[3]- Diğer bir görüşe göre ayetteki imam: "İnsan guruplarının amel defterleridir." Buna göre kıyamet günü insan gurupları "ey hayır içeren amel defteri sahipleri ve ey şer içeren amel defteri sahipleri" diye çağırılırlar. Bu görüşün sahipleri, imam; defterinin imam olmasını, insan guruplarının ona göre verilecek cennet veya cehennem hükmüne tâbi olmaları gerekçesine dayandırmışlardır.

Bu görüşe karşı itirazımız şudur: İnsanların amellerinin hayır ve şer olmalarına tâbi olan amel defterine, imam adının verilmesi anlamsızdır. Çünkü onun tâbi diye adlandırılması, metbudiye adlandırılmasından daha yerindedir. Bu görüşü savunanların daha sonraki gerekçelendirmelerine gelince onun hakkında şu itirazımız vardır. Kıyamet günü uyulan hüküm, yüce Allah'ın amel defterlerinin dağıtımından, sorgudan, tartıdan ve şahitlerin şahitliklerinden sonra vereceği son karardır. Amel defteri ise hayır ve şer türünden amellerin metinlerini içerir, yoksa son karar içermez.

Bundan ortaya çıkıyor ki, ayetteki imandan maksat ne Levh-i Mahfuzdur ve ne "O gün her ümmet kendi kitabına çağrılır" (Casiye, 28) ayetinde işaret edilen amel defteridir. Çünkü böyle bir yorum, ayetin devamındaki "Kime amel defteri sağ yanından verilirse..." ifadesi ile uyuşmaz. Zira bu ifade de bir topluluktan değil, fertten söz ediliyor.

[4]- Bir başka görüşe göre buradaki imam kelimesinden maksat annelerdir. Bu görüşte olanlar imam kelimesini, umm (anne) kelimesinin çoğulu kabul ediyorlar. Bu görüşe göre kıyamet günü insan gurupları "Ey falan babanın oğlu" şeklinde değil "Ey filan annenin oğlu" diye çağrılacaklardır. Bu görüş ile ilgili bir rivayet de vardır.

Bu görüşe yönelik itirazımız şudur. Bu görüş ayetin sözleri ile uyuşmaz. Çünkü "Biz her insan gurubunu imamı ile çağırırız." buyruluyor; insanları imamları ile çağırırız" veya "her insan annesinin adı ile çağırırız" denmiyor. Eğer imam kelimesi söylenen anlamda olsaydı, bu son iki ifade tarzından biri kullanılırdı.

Var olduğuna işaret edilen rivayete gelince eğer doğruluğu kabul edilirse o bu meseleden bağımsız bir rivayettir, ayetin tefsiri ile ilgili değildir. Üstelik "umm" kelimesinin çoğulunun imam şeklinde olması, az görülür ki, kullanım biçimi olduğu için Kur'an'da kullanılmış olması uzak bir ihtimaldir. Bu görüş, Keşşaf adlı tefsirde uydurma bir tefsir biçimi sayılmıştır.

[5]- Bir başka görüşe göre ayetteki imam kelimesi ile "peşinden gidilen ve uyulan kaynak" kast ediliyor. Bu kaynak akıl sahibi bir insan olabileceği gibi öyle olmayan bir varlık da olabilir, hak olabileceği gibi batıl da olabilir. Peygamber, veli, şeytan, sapık önderler, hak ve batıl dinler, semavi kitaplar, sapık içerikli kitaplar, iyi ve kötü gelenekler gibi. Bu yoruma göre her insan gurubunun imamı ile çağırılması, kıyamet günü bir şeye uyanlarının, kinayeli bir ifadesidir. Bu yoruma göre imam kelimesinin başındaki "be" harfi "musahabe" içindir.

Bu görüşe yönelik itirazımız az önce naklettiğimiz ve imam kelimesi ile peygamberlerin ve sapıklık önderlerinin kast edildiğini ileri süren görüş hakkındaki itirazımızın aynısıdır. O görüş hakkında şöyle demiştik: "Kelimenin Kur'an dilinde kendine mahsus bir anlamı varken onu sözlük anlamına yormak, o kelimenin Kur'an dilinde özel bir anlamı olmadığı takdirde doğru olur."

Oysa az önce söylediğimiz gibi imam kelimesi, Kur'an dilinde Allah'ın emri uyarınca insanları doğru yola yönelten ile sapıklıkta peşinden gidilen anlamında kullanılıyor. Buna göre imam kelimesinin başındaki "be" harfinin "alet anlamı" taşıması mümkündür. Bu noktayı iyi anlamak gerekir. Üstelik kitabın, geleneğin, dinin ve benzeri kaynakların yönlendirilmesi sonuçta bir önderin yönlendirmesine indirgenir. Bunun yanı sıra peygamber de Allah'ın emri uyarınca rehberlik eden bir imam olması hasebi ile insanları yönlendirir, Gayb ile ilgili bilgileri vermesine veya kendisine gönderilen mesajları insanlara iletmesine gelince bu fonksiyonu ile ya nebi veya resuldür, imam değildir. Tıpkı bunun gibi; batıl mezheplerin, sapık içerikli kitapların ve köksüz geleneklerin insanları yoldan çıkarmaları, gerçekte bunların kurucularının ve uydurucularının yoldan çıkarmalarıdır.

"Kimlere amel defteri sağ tarafından verilirse onlar defterlerini sevine sevine okurlar. Onlara kıl ucu kadar bile haksızlık yapılmaz." (İsra, 71) Bu ifadedeki ikiye ayırmanın insan guruplarının imamları ile birlikte çağırılmalarının sonucu olarak sunulması kanıtıyor ki, onların amel defteri sağ taraftan verilenler ile kör ve yolunu şaşırılmışlar diye ikiye ayrılmalarının gerekçesi imamlarına uymuş olmalarıdır. Demek ki, imam hidayet ve sapıklık imamı olmak üzere iki türüdür. Yukarıda buradaki ikiye ayırmanın ayetin öncesinin sonucu olarak sunulmasının imam kelimesinin hidayet imamından daha geniş kapsamlı olduğuna tanıklık ettiği şeklindeki açıklamamız ile bunu kast etmiştik.

Başka ayetlerde buradaki "Bu dünyada gerçekler karşısında kör olan kimse ahirette de kör ve yolunu daha şaşırılmış olur." (İsra, 72) ifadesi yerine amel defterinin soldan veya arkadan verilmesinin yer alması da bu gerçeğin başka bir tanığıdır. Ayetin akışının yardımı ile ortaya çıkan ifadenin anlamı şudur: O zaman insanlar ikiye ayrılırlar. Amel defterleri sağ taraflarından verilenler amel defterlerini sevinerek, müjdelenmiş olarak, mutluluğun sürürünü tadarak okurlar. Onlara bir çekirdek kırıntısı kadar bile haksızlık edilmez, tersine amellerinin karşılığı kendilerine tam ve eksiksiz olarak verilir.

"Bu dünyada gerçekler karşısında kör olan kimse ahirette de kör ve yolunu daha da şaşırılmış olur." Ayette "fî'l-ahireti" ibaresinin "fî hazihi" ibaresinin karşıtı olarak kullanılması "fî hazihi" ibaresi ile dünyaya işaret edildiğinin delilidir. Bunun yanı sıra ayette dünya ve ahiret hayatı ile arasındaki uyumun açıklanması ahiret körlüğü ile basiret körlüğünün kast edildiğine delildir. Nitekim "Ama gerçek şu ki gözler kör olmaz, fakat göğüslerin içindeki kalpler kör olur." (Hac, 46) ayetinde görüldüğü gibi dünyadaki körlükten de maksat budur. Ayrıca bu cümleyi "Yolunu daha da şaşırılmış olur." cümlesi de bunu teyit eder.

Ayetin anlamı şudur: Dünya hayatından hak imamı tanımayan ve hak yolu izlemeyen kimse ahiret hayatında mutluluğu, kurtuluşu bulamaz ve Allah'ın affına ve rahmetine mazhar olamaz.

Bir tefsirciye göre ayetteki "fî hazihi" ibaresi daha önce sözü edilen nimetlere işaret ediliyor ve ayetin anlamı "Allah'ın bağışladığı o nimetler karşısında kör olur." şeklindedir.

Fakat yaptığımız açıklamadan bunun böyle olmadığı açıkça anlaşılıyor.

Bunun yanı sıra bir başka tefsirci dünya körlüğü ile basiret körlüğünün, ahiret körlüğü ile de göz körlüğünün kast edildiğini ileri sürmüştür. Yaptığımız açıklama bu yorumun asılsızlığını kanıtlar. Ayrıca ahiretteki göz körlüğü, basiret körlüğüne dayanabilir, ona eşlik edebilir. Çünkü yüce Allah "O gün gizli sırlar ortaya dökülür." (Tarık, 9) buyuruyor.

Bir tefsirci ayetteki ikinci körlük kelimesinin daha ileri derecede körlük anlamına geldiğini çünkü "Yolunu daha da şaşırması..." olmakla tefsir edildiğini ileri sürmüştür ki, bu anlamı ayetin içeriği desteklemektedir.

RİVAYETLER İŞİĞİNDE İNCELEME

Ayyaşi tefsirinde Fudayl'e dayanılarak verilen bilgiye göre İmam Ebu Cafer (a.s) "**Biz o gün insan guruplarını önderleri ile birlikte çağırırız.**" ayeti hakkında şöyle dedi:

«Peygamberimiz (s.a.a) kavmi içinde, İmam Ali (a.s) kavmi içinde, İmam Hasan (a.s) kavmi içinde, İmam Hüseyin (a.s) kavmi içinde gelir. Herkes, döneminde öldüğü imama birlikte gelir.»

Burhan tefsirinde İbn Şehraşub'a dayanılarak verilen bilgiye göre İmam Sadık (a.s) şöyle dedi: «Allah'a hamd etmez misiniz ki, kıyamet günü olunca her kavim önder edindiği kişinin yanına çağrılır. O zaman biz peygamberimize ve siz de bize sığınırınız.»

Ben derim ki: Bu rivayet Mecma'ul Beyan adlı tefsirde yine İmam Sadık'tan nakledilmiş. Bu rivayet, "Peygamberimizin imamların imamu ve şahitlerin şahidi" olduğuna ve aynı zamanda imama hağh olarak çağırılma hükmünün imamların kendileri içinde geçerli olduğuna delil teşkil eder.

Mecma'ul Beyan tefsirinde İmam Ali b. Musa Rıza'nın (a.s) sahih isnatlarla atalarından naklettiklerine göre peygamberimiz bu ayet hakkında şöyle dedi: «Her insan gurubu, zamanının imamu, Rab-binin kitabı ve peygamberinin sünneti ile çağırılır.» Bu rivayeti Burhan tefsiri, İbn Şehraşub'a, o da atalarına ve ataları da peygamberimize dayanılarak aynı sözlerle nakletmişlerdir... Durru'l-Mensur adlı eserde İbn Murdeveyh aracılığı ile İmam Ali'ye (a.s) dayanılarak verilen bilgiye göre peygamberimiz şöyle dedi: «Her kavim zamanının imamu, Rabbinin kitabı ve peygamberinin sünneti ile çağırılır.»

Ayyaşi tefsirinde Ammar Sabati'ye dayanılarak verilen bilgiye göre İmam Sadık (a.s) şöyle dedi: «Yeryüzü, hiçbir zaman Allah'ın helal ettiklerini helal ve haram ettiklerini haram edecek bir imamdan yoksun bırakılmaz. "**O gün insan gurupları imamaları ile birlikte çağırılırlar.**" ayetinin anlamı budur. Öte yandan peygamberimiz "Kim imamsız olarak ölürse cahiliye ölümü ile ölmüş olur." dedi.»

İmam'ın bu ayeti delil göstermesinin gerekçesi buradaki çağrının bütün insanları kapsamasıdır.

Aynı eserde İsmail b. Humam'a dayanılarak... İmam Sadık (a.s) "**O gün insan gurupları önderleri ile birlikte çağırılırlar.**" ayeti hakkında şöyle dedi: «Kıyamet günü olunca Allah "Rabbinizden adaleti gereği midir ki, her kavim önder edindiği kişinin peşinden gitsin?" buyurur. İnsanların "evet" demeleri üzerine Allah: "O halde ayrılın." buyurur. Bunun üzerine insanlar guruplara ayrılırlar.»

Ben derim ki: Bu rivayet, bizim insan guruplarının çağırmaktan maksadın onlara seslenmek değil, onları imamaları ile birlikte huzura çağırarak olduğu yolundaki yorumumuzu teyid etmektedir. Bu anlamlardaki rivayetler çoktur. [el-Mizan, (İsra, 71) Tefsir.]